

Гончарова О. О.

ORCID: 0000-0001-6810-6942

кандидат філософських наук, докторант

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

РОЗУМІННЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ В КИТАЙСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Ключові слова: Китай, темпоральність, час, філософія, культура.

Питання природи часу, закономірності його перебігу, особливості транзиту між модусами минулого, теперішнього та майбутнього в свідомості людини постають одним з наріжних каменів, на якому стоїть конструкція цивілізаційного світу. Питання темпоральності – тобто питання плину часу – тісно пов'язані з тим, як людина інтерпретує для себе реальність, які закономірності може з неї вичленувати і, звідси, які типи діяльності і який їхній характер вона буде втілювати в життя. Іншими словами, певна модель темпоральності представляє собою конструкт, у який вкладаються окремі життєві факти, і у цьому конструкті оформлюється і відповідна нарративність життя з усіма вкладеними у цей нарратив сенсами. Отже, факти життя можуть бути одними і тими самими, однак від того, в яку темпоральну конструкцію ми їх вкладаємо у нашій свідомості, залежить, яку світоглядну системну картину в цілому ми з них отримуємо, як ми їх інтерпретуємо і які факти чи події народяться як наслідок такої інтерпретації. Наше розуміння природи і характеру плину часу напряму формують нашу реальність, адже події і визначений характер взаємодії людей, що передують ним, не падають з Неба (хоча китайці, безумовно, посперечалися б з цією тезою), а є наслідком колективної духовної творчості.

Китайська філософська традиція представляє собою унікальну та стабільну світоглядну модель, яка передбачає і своєрідний погляд на закономірності плину часу. Цей погляд передбачає глибоке розуміння темпоральної природи реальності, сприйняття її як нерозривного потоку, континууму, в якому людина має зайняти не центральне, але визначене своє місце для того, щоб вміти в цьому потоці орієнтуватися. Різноманітні філософські школи Китаю пропонували і різні інтерпретації цієї темпоральної моделі. Дослідимо найбільш поширені із них.

Давня натурфілософська китайська традиція, яка виступає базисом усіх наступних філософських шкіл та систем, представляє час як цикл вічної, постійно помираючої і постійно оновлюваної природи. Ця натурфілософічність, покладена в основу китайського розуміння часу, представляє собою часткову відповідь на питання, чому Китай, попри його окремішність від Західного світу, консервативність та зосередженість на внутрішнє споглядання, не зазнав стагнації, деградації та розпаду, а забезпечив собі заздрісну стабільність та опору на внутрішні ідеали. За історико-філософською думкою мислителя Карла Ясперса, китайська цивілізація, поряд із цивілізаціями Давньої Індії та Давньої Греції, є формувальною ланкою так званого «осьового су» -історичного проміжку, в якому різні світоглядні парадигми, попри їхню очевидну окремішність та незлиття однієї з одною, представляли собою три паралельні точки зору на дійсність. Кожна з них бачила у дійсності свої аспекти, робила свої акценти на закономірності у ній, але всі разом вони представляли собою три способи інтерпретації реальності, які по-різному «говорили» про одне і те саме. Китайська цивілізація і її культура, яка робить акцент на злиття людини і природи, на світ як деяку тотальність, інтерпретує реальність як постійний і закономірний коловорот. Це спостерігається як в природних циклах, так і у філософії даосизму з її акцентом на понятті «дао» – шляху, який виходить із себе і повертається в себе, представляючи собою дійсну сутність, справжню природу речей. Цей коловорот дійсного і час, постійно повертаючись до своїх витоків, тому Китаю не властива стагнація – час тут «рухається», у нього є задана векторність, але ця векторність при тому є цілком передбачуваною. З цієї базової світоглядної передумови випливають і інші характерні для китайської цивілізації темпоральні орієнтири і відповідні їм соціальні практики. Так, цілком зрозумілим і логічним постає конфуціанський мотив поваги і служіння старшим, адже саме люди літнього покоління накопичують життєвий досвід, який є так званим «завтрашнім минулим» і «минулим завтра», вічно актуальним. В історичному аспекті зрозумілим стає орієнтація на ретроспективність і ностальгію за певним «золотим віком», який варто тільки у повній мірі «пригадати» для того, щоб жити гармонійно і щасливо. Цей «золотий вік» пов'язаний з витокami китайської цивілізації, коли люди (враховуючи особливості первинного міфологічного типу світогляду) максимально «вбудовувалися» в лоно природи, відповідали її ритмам, не суперечили їй і відчували потік часу.

Конфуціанська філософська модель у своїй інтерпретації темпоральності робить акцент на понятті пам'яті. Пам'ять виступає як транзит у «досконале минуле», яке одночасно є і «досконалим май-

бутнім», якщо пригадування перекласти на тло повноцінної соціальної практики. Збереження хронології, принципу ієрархії та підпорядкування, простежування причинно-наслідкових зв'язків у подіях дозволяють оформити час як певний неперервний континуум, в якому досвід минулих поколінь постійно «перезапускається» наново. Тому Конфуцій і говорив про час карколомних історичних подій як про вид прокляття: вони руйнують усталену гармонію, вносять хаос, ламають визначену структуру часу і інколи можуть слугувати загрозою втрати хронології. Іншими словами, внаслідок карколомних історичних подій соціальний календар ризикує «обнулитися»: нові уряди можуть піддатися спокусі проголосити себе єдиними реальними, до яких в історії нібито не існувало нічого суттєвого, а, отже, часовий континуум буде порушено, а орієнтація людини в часі буде спотвореною. Цей стан штучного «обнулювання» є неприродним, а тому хибним, ведучим до низки поразок і помилок. Тому вкрай необхідне збереження історичної пам'яті, яка одночасно є нагадуванням про аналогію перебігу часу в природі, про його циклічність, стабільність і вивіреність.

З даоської ж точки зору часовий континуум, звичайно, зберігається, однак акцент робиться не стільки на широкому соціальному бутті в циклічному часі, скільки на переживання цієї циклічності в індивідуальній людській свідомості. Згідно даоської інтерпретації часу та реальності, для того, щоб відчуті темпоральний потік, людина має адекватно у нього вбудуватися, не привносячи у нього нічого зайвого, метушливого, дискретного. Принцип недіяння і споглядання дао як істинної сутності речей означає, на нашу думку, цілковите розчинення свідомості у темпоральному потоці. Тут є простір для відкриття інтуїції як такого способу осягнення реальності, коли дійсна сутність речей дозволяє зробити прогноз їхнього розгортання у майбутньому, яке у «згорнутій» версії існує і в теперішньому, і в минулому. Тому даоси робили такий акцент на пізнанні дискретного моменту, який має пережитися як вічність. Часовий континуум відчувається саме в цьому переживанні – в осягненні незмінної сутності речей в дискретних моментах їхніх перетворень. Континуальність часу у розумінні даосів проявляється і у їхньому захопленні ідеєю безсмертя як практики досягнення людиною вічності.

В цілому можна сказати що циклічна континуальність представляється головною ідеєю розуміння темпоральності в китайській філософській традиції. Вона стає тим конструктом, в який вбудовується цивілізація і окремі соціальні практики. В цілому таке розуміння часу дає людині екзистенційне відчуття цілковитої безпеки, психологічного комфорту, забезпечує її всебічну адаптивність і вивільнення ресурсів для розвитку, який, втім, представляється нам не прогресивним

і стрибкоподібним сходженням до певної окресленої раціональної мети, а гармонійно вбудованим у стабільні природні цикли з їхніми закономірностями.

Говорячи про сучасність, ми констатуємо: сучасна темпоральна парадигма техногенного світу з його приматом прогресу різко вибивається з традицій класичної китайської філософії. Головна різниця, на наше переконання, полягає у закладеній футурологічній меті. Якщо метою сучасного техногенного прогресу людства виступає ідея людського комфорту, тобто спрощення життя, вивільнення ресурсу часу від рутинних практик заради практик креативних (в ідеалі), то ідея класичної китайської темпоральності полягає у гармонійному вбудуванні людських практик в лоно закладених і вивірених природних циклів. Ідея прогресу, на перший погляд, має чітко виражений висхідний характер, вона ніби наближає нас до вивіреного «світлого» майбутнього, в якому людський комфорт і вивільнений від рутини ресурс часу постають як визначені маркери. Однак цей же орієнтир приховує в собі і протилежну «сторону медалі» – ризик деградації та стагнації. Комфортне життя, без напружень, навантажень, сповнене тільки мотивацією певних бажань, є завуальованим плеканням неприродної розбещеності та волюнтаризму. Цікаво тут, як в одній темпоральній парадигмі ми, якщо придивимося, бачимо два паралельно діючі вектори у зворотних напрямках: один спрямований вперед до неприродного «щасливого» (під питанням) надлюдського майбутнього, інший – до низхідного розпаду і «неприродної» тваринності (тобто – вектор назад, до надтваринної хтонічності). У той же час китайська філософська традиція вбачає слідування природнім циклам, в яких людина, безумовно, залишається природною істотою, і тому має підпорядковуватися ним, однак у неї залишається простір для розвитку, який, втім, не має перевищувати гармонійної міри.

Китайська філософська традиція тлумачення часу несе в собі глибокий потенціал та актуальність, оскільки може бути переосмислена у дискурсі сучасних глобальних екологічних проблем, психологічних аспектах збереження ментального здоров'я та протидії стресу, може навіть здобути свого нового тлумачення в контексті сучасної прозахідної темпорологічної концепції часу, так званого стилю життя «слоу лайф» – ідеї усвідомленого уповільнення життя, що передбачає вміння насолоджуватися моментом, переживати його як ерзац вічності та вміння знаходити міру у прагненні здобуття успіху та у потребі відпочинку. Саме акцент на природних циклах і орієнтація на ідею «вічного повторення» робить китайське розуміння темпоральності таким ресурсним та рекреаційним як для окремої людини, так і для великих соціальних утворень та для держав взагалі. В сучасну епоху

інформаційного обміну та практики переосмислення культурних надбань з усього світу таким шансом отримати нові тлумачення дійсності через концепти китайської класики, на нашу думку, не слід нехтувати.

Література:

1. Волкова П. Китай 1. История искусств. Лекция для Высших курсов сценаристов и режиссёров. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rhe4SNtlMTs> (дата звернення: 10.11.2022).

2. Волкова П. Китай 2. История искусств. Лекция для Высших курсов сценаристов и режиссёров. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q2NHtptg2gE> (дата звернення: 11.11.2022)

3. Волкова П. Китай 3. История искусств. Лекция для Высших курсов сценаристов и режиссёров. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6kNN9oH1wHM> (дата звернення: 13.11.2022)

4. Волкова П. Китай 4. История искусств. Лекция для Высших курсов сценаристов и режиссёров. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3Xsf03Mdc7s> (дата звернення: 13.11.2022)

5. Еремеев В. Е. Время в китайской арифмосемиотике. *Музыка и категория времени: сб. материалов 5 конференции «Григорьевские чтения»*. М. : АСМ, 2003. С. 67–81.

6. Сидихменов В. Я. Китай: страницы прошлого. М. : Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1987. 448 с.

7. Яншина Э. М. Формирование и развитие древнекитайской мифологии. М. : Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1984. 248 с.